

MOLNÁR JÓZSEF

A bűnöző életmód feladása

A "kilépési kor" (deisztencia) megállapításának különböző számításai közül az látszik elfogadhatónak, amely az utolsó bűncselekmény elkövetésének az évét veszi alapul. Ha az elkövető egy bizonyos időn belül nem valósít meg újabb bűncselekményt, a "kilépés korának" azt az évet kell tekinteni, amelyben az utolsó bűncselekményét elkövette. Könnyen belátható, hogy e módszer megállapítása sokkal könnyebb, mint az e módszerrel történő megállapítás. Már mint annak a megállapítása, hogy melyik az az időpont, amelytől kezdve a bűnözési folyamat, mint lezárt életszakasz visszafelé tekintve is tanulmányozható? A kriminálstatisztikákból, méginkább a bűnügyi nyilvántatások adataiból¹ az elkövetők teljes bűnöző életpályáját kutatások tárgyává tették. Ugyanakkor vitatni sem lehet, hogy a "beszállás" és "kiszállás" funkcionális kapcsolatára is kiterjedő vizsgálat csak empirikus kutatások témája lehet. Persze az empirikus kutatásnak sem lesz könnyű feladata, ha a teljes bűnözői életpálya tanulmányozása kapcsán az "utolsó ítélet" időpontját exakt módon akarja megállapítani. (A bűnözői életszakasz természetesen az aktív bűnözési kurzus időszakában is tanulmányozható.)

A retrospektív megközelítéshez szükséges idő helyes megválasztását zavarhatja a bűncselekmény tárgyában bekövetkező váltás, vagy az időközönként előforduló hosszabb pihenési időszak. Ezek közül különösen a hosszabb pihenő szakasz a bűnözés befejezésének az illúzióját nyújtja a kutató számára. Ellenőrzéséhez nemcsak az időtartam, hanem a kitöltését jelentő emberi viselkedés életbeli megfigyelése is segítséget ad. Gyakorlatilag arról van szó, hogy az utolsó szabadulás utáni időszakban a szabad élet körülményeinek a viszonyaiból akarunk arra következtetni, hogy valóban ez volt-e az utolsó szabadulás? Mivel azonban a "kilépés" időpontját nem az utolsó szabaduláshoz kötjük, vissza kell menni az ezt megelőző, utolsóként tartott bűncselekmény elkövetési időpontjához. Ez jelenti a bűnözői életpálya végét, ahonnan a már említett retrospektív módszerrel a teljes bűnözői életszakasz funkcionális összefüggései tanulmányozhatók.

---

¹ Hazánkban a büntetésvégrehajtás központi nyilvántartójában megtalálható "elitelt nyilvántartás" az utolsó befogadástól számított 50 éven át megőrzi a befogadott elkövetők nyilvántartólapjait.

A.

Lényeges pont az utolsó szabadulást követő időszaknak a kifejezetten prognosztizáló célzatú értékelése. A prognózisra éppen a korábbi szabadulásokkal való összehasonlítás szolgáltat alapot. Ilyen összehasonlítások lehetségesek, mivel a szabadulások utáni helyzet vizsgálata egyébként is jelentős részét képezi a pönológiai kutatásoknak.² Más dolog az összehasonlítás eredményeinek tényleges értékelhetősége. Egyszerűbb lenne a dolog, ha az utolsó szabaduláshoz a korábbiakkal szemben minőségileg más jellegű elvárások, így pl. a teljes megjavulás, vagy a szabad társadalomba való teljes beilleszkedés követelményei fűződnének. Az ennek való megfelelés a korábbi helyzetekhez képest érzékelhetően tükrözné a bűnöző életpálya megszűnésének a tényét. Az elvárások, amelyek a tényleges tapasztalatokra épülnek, csak a büntetőjogi követelményeket veszik számításba. A jogsértéstől való további tartózkodás akkor is a "kilépést" jelzi, ha a szabadult személy ezután is kirekeszti magát a becsületes állampolgárok táborából és megbízhatatlan, ingatag lump elemnek számít. Sőt, a kutatók egy része a megjavulást, és így a kriminális életszakasz végét akkor is megállapíthatónak tartja, ha a szabadult elítélt gondatlan bűncselekményért vagy a korábbiaktól eltérő eseti bűncselekmény elkövetéséért szabadságvesztéssel nem járó büntetésben részesítik. Ide tartozhatnak azok is, akiket a kitiltás, illetve a rendőrhatósági felügyeleti szabályok megsértéséért vontak felelősségre.

Az ilyen jellegű életvezetés pedig nem sokban különbözik az összehasonlításra kerülő korábbi szabadulásoktól. A szabadulási idő felhasználásának operacionálissá tétele érdekében egyes szerzők a szabadlábban töltött idő hosszúságával operálnak úgy, hogy azt a soronkövetkező újabb ítélet bekövetkezésének idejével és kiszabott újabb büntetés időtartamával vetik össze.³ Jóllehet, ez a törekvés inkább kriminálpolitikai megfontolásokat fejez ki, alkalmasnak látszik a szokásos bűnözők becsült bűnözési arányszámainak a kimutatására is.

Sokkal egyszerűbb változata ennek a szabadlábban töltött időtartamok vizsgálata, amelynek során a többszörösen elítéltek szabadulásai és újabb elítélései közötti időszakot teszik meg a kutatás alapjául. Ezek természetesen ismét szoros kapcsolatot mutatnak fel az alapul szolgáló bűncselekmények típusaival. Egyetemesnek mondható az a tapasztalat, hogy az elítélések gyakoriságával ezek az időközök egyre rövidülnek. Különösen a vagyon elleni bűncselekmények elkövetőire jellemző, hogy az idő múlásával, az elkövetett bűncselekmények számának emelkedésével párhuzamosan és arányosan csökken az elkövetéstől való tartózkodás időszaka.

---

² Hazai viszonyok között lásd erről *Tavassy Tibor*: A visszaeső bűnözők szabadulás utáni helyzetéről. *Kriminálisztikai Tanulmányok*. VI. 1968. 210. p.

³ *A. Blaumstein and J. Cohen*: Estimation of Individual Crime Rates from Arrest Records. *Journal of Criminal Law and Criminology*. Vol. 70. No.4. 1979.

A bűnözői életpálya befejezésének a számításához segítséget nyújt a visszaesési sűrűség kiszámítása is. Ez abból áll, hogy összevetik az egyes személy szabadlábon töltött idejét a büntetésvégrehajtási intézetekben eltöltött időszakokkal. Mindez egyben a visszaeső elkövetők társadalomra való veszélyességének a mérésére is szolgál.

Nem lehet lemondani a szabadlábon lévő idő tényleges átélésének az elemző vizsgálatáról, mégis a "pihenő szakaszok" és a váltások bekövetkezhetőségének messzemenő figyelembevétele mellett az ítéletek között eltelt idő rövidebb vagy hosszabb időszakból lehet némi következtetést levonni a bűnöző életpálya jövőbeli alakulására. A rövidülő szakaszok hirtelen meghosszabbodása egy adott életkorban utalhat az életszakasz befejezésére.

Rendkívül érdekes a "belépés" és "kilépés" életkor megoszlását kimutató vizsgálati anyag.⁴

A büntetésvégrehajtási intézetbe való befogadások kor szerinti alakulása a bűnözésbe való "belépés" és "kilépés" időszakában:

	14-17	18-24	25-29	30-39	40 év felett
	évesek száma				
Belépés	298	419	121	102	24
Kilépés	48	285	208	255	168

A statisztikából szemléletesen látszik a fiatalabb évjáratok magas "belépési" aránya. (14 év és 24 év között 717 fő, a vizsgáltaknak több mint 75 százaléka kezdett.) Ezzel azonban az érettebb korúak aránya szinte jelentéktelennek tűnik (30 és 40 év közöttiek: 126 fő) a "belépés" időszakában. Az érettebb korosztály körében viszont a "kilépések" száma tekintélyesen magas (423 fő) elsősorban a "belépő" korosabbakhoz képest, de jelentősen meghaladja a "kilépő" fiatalok számát is. Ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni a "kilépő" fiatalok viszonylagosan magas számait sem. Amiből valószínűen arra a tényre kell következtetni, hogy a fiatalkori bűnözés nem megy át változatlanul a felnőtt bűnözésbe, és hogy kétségtelenül létezik a fiatalkorban befejeződő bűnözői életpálya is.

Az elállás vizsgálata kapcsán a kutatók általában nagy fontosságot tulajdonítanak a "sokadik", de egyben utolsó bírói ítéletnek. Teszik ezt annak ellenére, hogy tudják: nem kevés azoknak a megrogzított bűnözőknek a száma sem, akik két-három súlyos büntetésükkel életük javát büntetésvégrehajtási intézetben töltik el. A fenti statisztikából azonban az tűnik ki, hogy nem ez a helyzet az általános.

⁴ Ezt a statisztikát Kovacsicsné Nagy Katalin 964 főre feldolgozott – az "elítelt nyilvántartás"-ból kiemelt reprezentatív mintájából vettük át. Desszertáció. 99. p.

B.

Az utolsó büntetést, de a büntetések folyamatos alakulását nagy figyelemmel kísérik a nyugati országok kutatói. Az amerikai kutatók közül Barbara Boland és J.O. Wilson mottóként ismételtetik: "a kétszatornás igazságszolgáltatás (a fiatalok és a felnőttkorú bíróságok radikális különválasztása) odavezet, hogy a nagyobb büntetéseket azok kapják, akik már közel vannak a bűnözői életpálya végéhez vagy éppen el is érték azt".⁵ Los-Angelesben végzett korszpecifikus letartóztatási adatok azt mutatják, hogy az erőszakos és vagyon elleni bűncselekmények egyes csoportjaiban (rablás, testi sértés, betörés és autólopás) nemcsak a letartóztatási arány, hanem a büntetés súlya sem emelkedik az életkor előrehaladásával. Sőt azt láthatjuk, hogy a 40 évesek letartóztatási aránya és a kiszabott szabadságvesztések időtartama nem éri el a fiatalokét. A leggyakoribb szabadságelvonás és egyben a leghosszabb is a 30 évesek korosztályára jellemző.⁶

Némi hasonlóságról a hazai kutatások is tanúságot tesznek. A "végén csattan az ostor" – közmondás nem alkalmazható az utolsóként kiszabott szabadságvesztés jellemzésére. Igaz, hogy a szabadságvesztés, mint büntetési nem, már a kezdeti időszakban is lényeges szerepet játszik, a kiszabott büntetési nemek alakulása a "belépés" időszakától kezdve erőteljesen korszpecifikus képet mutat. Ha főbüntetesként kizárólag szabadságvesztést kapott elkövetők arányát tesszük meg a vizsgálat tárgyául, azt látjuk, hogy a 14-17 év közötti fiatalok már az első bűncselekmény elkövetésénél magasabb arányban részesülnek ebben a büntetésben (37 %), mint az ugyancsak kezdő fiatal-felnőttkorúak (30%). Érthetően a legmagasabb arányt a felnőttkorban "belépő" elkövetők képviselik (46%).

Természetes, hogy az utolsó büntetések óriási nagy többsége is szabadságvesztés büntetéssel azonos, mégis el lehet mondani, hogy különböző okok miatt az utolsó szabadságvesztések egyáltalán nem mutatnak krudélis szigorúságra. A hivatkozott hazai kutatás szerint a hosszú tartamú (5 év feletti) szabadságvesztés a "kilépő" erőszakos visszaesők 28,8%-ánál, a vagyon elleni visszaesőknek pedig mindössze 7,6%-ánál volt kimutatható. Így az utolsó szabadságvesztés átlaga az erőszakos elkövetőknél 3,8, míg a vagyon elleni elkövetőknél 3,2 évet tett ki.⁷

Az utolsóként kiszabott szabadságvesztések viszonylagos enyhességére különböző, egymással csak lazán összefüggő okokat lehet felhozni. Ezek a következők:

⁵ Barbara Boland and James O. Wilson: Age, Crime and Punishment. The Public Interest No. 51. Spring 1978.

⁶ Peter W. Greenwood, Joan Petersilia and Franklin E. Zimring : Age, Crime and Sanction. i.m. III. Age and Sanction 18. p.

⁷ Gönczöl Katalin: A visszaeső bűnelkövetők tipológiája. i.m. 232-233. p.

– Hosszú bűnözői életpálya után a kisebb társadalmi veszélyt felmutató olyan cselekmények is bűncselekménynek minősülnek, amelyek az átlag polgár számára nem is jelentenek tilalomfát.

– A szabadságvesztés tartama, különösen ha az már a kezdeti időszakban is magas, a bűnözői életszakasz végén értelmes módon nehezen fokozható. Bizonyos fokig benne lehet az elkövető átformalhatóságának a teljes feladása is. "Azonos súlyú bűncselekmények elkövetése esetén ... a harmadszori és további visszaesőkenti elkövetésnél már a szigorítás nem igen észlelhető – írják kutatásaik alapján Patera Antal és Tavassy Tibor.⁸

– Egyes esetekben a jogi alapja is megszűnik a súlyosabb elbírálásnak, mert akár a bűncselekmény váltás, akár a hosszabb pihenőidő miatt a többszörös visszaesői, a különös visszaesői vagy akár a visszaesői jelleg megállapíthatatlanná válik.

– Jelentőséget nyerhet ebben a kérdésben pusztán az életkor is: bizonyos életkoron túl a bíróságok, ha erre lehetőségük van, nem szívesen szabnak ki hosszú tartamú szabadságvesztés büntetést.

Említettük már, hogy a bűnözői életpálya befejezését nem az utolsó ítélet kiállításától, még csak nem is annak kiszabásától, hanem a közvetlenül ezt megelőző bűncselekmény elkövetésétől kell számítani. (A korábban említett feltételeknek megfelelően.) Az utolsó ítélettel kapcsolatos fejtegetésekből ugyanakkor az derül ki, hogy az ítéletnek a milyensége nem marad kívül a bűnözés befejezésének problematikájából. Nehezen lehetne tagadni ennek az ítéletnek az összefüggéseit a további bűnisméltés elmaradásával. Azt azonban már kisebb meggyőződéssel lehetne állítani, hogy ezeknek az ítéleteknek a fent említett sajátságai a bíróságok szándékolt magatartásának eredményei. Másszóval, az utolsó ítéleteknek viszonylagos enyhésége – az eseti előfordulástól eltekintve – nem tekinthető a bűnözéstől való menekítést célzó tudatos magatartásnak.

Az utolsónak hozott ítélet azonban fontos eszköz a bűnözői életpálya befejezésének megállapításához. Csak ez teszi lehetővé az egész életpálya funkcionális kapcsolatainak deduktív módszerrel történő felderítését.

A "belépési" és "kilépési" életkor funkcionális összefüggéseiről pozitív és negatív értelemben is szólni lehet. Pozitív összefüggést mutat a hosszú életpályát időskorban maguk mögött hagyókkal kapcsolatban kimutatható egész fiatalkori "belépés". A korai kezdés és késői befejezés összefüggéseinek ugyanakkor ellentmondanak a fiatalkorban megszakadó bűnözői életpályák. A korai életkorban történő bekapcsolódás, megszilárdult bűnözői életpálya esetén, természetesen meghosszabbítja a bűnözés időtartamát.⁹ Magából a korai

---

⁸ Patera Antal és Tavassy Tibor: A visszaesések intenzitásának kriminológiai vizsgálata. i.m. 101. p.

⁹ Egy hazai kutatás alapján még ez a megállapítás is megkérdőjelezhető. Tavassy Tibor a szigorított őrizetbe utalt sokszoros visszaesők között úgy találta, hogy a fiatalkorba belépők átlagosan 15 évet, a fiatal-felnőttkorba belépők 14 évet, míg a felnőttkorba belépők ismét 15 évet töltenek el a bűnözésben. Lásd Tavassy Tibor: A szigorított őrizetbe utalt sokszoros visszaesők

"belépésből" azonban a hosszú bűnözői életszakasz jóslatához nincs elegendő tudományos bizonyíték.

C.

Jóval érdekesebbek azok a törekvések, amelyekkel a kutatók a kezdet és vég funkcionális kapcsolatából a bűnözői folyamat kialakulásának, fennállásának és megszűnésének kauzális összefüggéseire kívánnak fényt deríteni. Szinte brutális egyszerűsítéssel azt mondhatnók, hogy meg kell nézni a bűnözés kezdeténél serkentő szerepet játszó kondíciókat, és össze kell vetni a bűnözés befejezésének korszakában jelentkező állapotokkal. Az egybehangzást megerősítő asszimetrikus mozgásból nemcsak a befejezést előidéző körülmények, hanem a létrehozást segítő körülmények valós hatása is igazolást nyerhet.

Az ilyen brutális egyszerűsítések azonban szinte sehol sem válnak be. Hogyan is tudná az "érés reform" teóriája megmagyarázni a bűnözéstől való tartózkodás (dezsztencia) "beérésének" az időpontját, bár kétségtelen, hogy a társadalmi integrációval nem követett fizikaiérés bizonyos magyarázattal szolgálhat a bűnözés útján való elinduláshoz. A magyarázatnak a "kilépéshez" való elégtelensége nem kell, hogy a gyanú árnyékát borítsa a "belépésről" szóló magyarázat hihetőségére.

Ugyanakkor a fiatalkorban befejeződő bűnözői életszakasz magyarázatához az "érés reform" gondolata is szolgáltathat némi alapot. "Minthogy a legtöbb fiatalkorú bűnöző nem válik később felnőttkorú bűnözővé, lehet-e számítani arra, hogy a hiányzó társadalmi integráció időközben bekövetkezett?" — teszik fel a kérdést idézett tanulmányukban T. Hirschi és M. Gottfredson.¹⁰ És a kérdésekre mások sem tudnak választ adni.¹¹ De miért kellene azonnal lezárni a sort egyetlen feltétel vizsgálataival?

Korábbi tanulmányunkban a fiatalkorban történő "belépés" másik magyarázataként az erkölcsi alapok megszilárdulásának a hiányát emeltük ki. Illuzórikusnak hangzanék egy olyan kérdés, hogy miként állnak ezek az erkölcsi alapok a hosszú bűnöző életút megtétele után? A bűnben való megszilárdulás nehezen összeférhető az erkölcsi alapok megszilárdulásával. De mint korábban említettük, az erkölcsös viselkedés nem is feltétele a bűnözői karrier befejezésének.

Az erkölcsi magatartás az enyhén szociális fejlődésének egyik általános értelemben felfogott funkciója. A fejlődés során az erkölcsi igények először, mint külső követelmények jelentkeznek. A követelmények össztársadalmi érvényűek, minthogy ezáltal determináltak, de a közvetítő szerepet mindenkor a

---

tényleges társadalmi beilleszkedésének körülményei. Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok. 18. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1981. 208-209. p.

¹⁰ T. Hirschi and M. Gottfredson: Age and the Explanation of Crime. i.m. 564. p.

¹¹ L.J. Siegel and J. Senna: Juvenile Delinquency St. Paul, Minn: West 1981.

mikrokörnyezet tölti be (család, nevelők, barátok, munkatársak, stb.).¹² A szabadságvesztés alatt — érthető okok miatt — ilyen mikrokörnyezet kialakítása ma még (de nincs kizárva, hogy a jövőben is) szinte lehetetlen. Az Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézetben a témában lefolytatott kutatás tapasztalatai szerint: "A már huzamosabb ideje bűnöző életmódot folytató sokszoros visszaesőknél a büntetésvégrehajtási intézetben belül a személyiség és a körülmények olyan mértékű megváltoztatása, amely a szabadulás után valószínűsítene a társadalomba beilleszkedést, az esetek kisebb részében lehetséges."¹³ Nem járnánk ezért helyes úton, ha a bűnöző életmód feladását mindjárt az erkölcsi alapok megszilárdulásával hoznánk kapcsolatba.

A "belépésre" vonatkozó harmadik lehetséges magyarázatként a fiataloknak a szankciókkal szemben tanúsított közömbös magatartására hivatkozunk. A szankcióktól való félelemnek a későbbi időszakban bekövetkező erősödését természetesen könnyebb feltételezni, mint bizonyítani. De még bizonyítottság esetén sem lehet magyarázni vele a karrier-bűnözői életpálya korai befejezését. Ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni a hosszú bűnöző életpályát felmutató, idősebb bűnözők körében lefolytatott kutatások (interjúk) idevágó eredményeit sem. Az ezekből levont tapasztalatok vegyes, ugyanakkor reális alapon nyugvó következtetések levonását teszik lehetővé.

Azok a válaszdók, akik a szabadságvesztés körülményei közepette lettek alanyai az interjúknak — lévén középkorúak vagy ennél valamivel idősebbek — a zártsághoz alakított toleranciájuk miatt, az átlagnál kisebb arányú félelmet tanúsítottak a szankciókkal szemben. Jóval kisebbet, mint a fiatalok, akiknél a női kapcsolatok, a jegyesség, a család és általában az ezekkel összefüggő álmódosítások miatt az idő lassabban halad. Egyébként is rebellesek és nehezen tanulják meg, hogyan kell együttélni a "programmal".¹⁴ Ezzel szemben az idősebbek a maguk javára fordítják a börtön szubkultúráját. Képesek arra, hogy egy speciális mechanizmust építsenek ki a zártság elviselésére. Egyes kutatók arról számolnak be, hogy az idősebb emberek számára a büntetés gyorsabban telik, mint ahogy azt a fiatalabbaknál tapasztalták.¹⁵ Egészen másként nyilatkoztak azok az elkövetők, akik szabadlábon, egy konkrét szabadságvesztésen (ha nem az utolsó szabadságvesztésen) már túljutottak. Neal Shover arról ír, hogy ezeknek az embereknek a számára az idő értékesebbé válik, aminek következtében az újabb szankció veszélye — legalábbis a nagyobb

---

¹² Molnár József: A fiatalok körében végzett személyiségvizsgálatokról. Kriminálisztikai Tanulmányok. I. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1962. 120. p.

¹³ Tavassy Tibor: A szigorított őrizetbe utalt... i.m. 227. p. A bűnmegelőzés. Belügyi Szemle, 1982. 1. sz. — Vág András: Bűnözés, bűnmegelőzés, szociálpolitika. Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XXII. köt. 1985.

¹⁴ Ezekről ír munkájában J.E. Wideman: Brothers and Keppers. N.Y. Holt. Rinehart and Winston. 1984. 82. p.

¹⁵ M. Gillespie and J.f. Galliber: Age, anomie and the inmate's definition of aging in prison: an explanatory study, in D.P. Kent: Research, Planning and Action for the Elderly. N.Y. 1972. Behavioral Publications, 465-483. p.

részénél — sokkal fenyegetőbbnek tűnik. Leltárkészítésük során úgy látják az időt, mint kifogyhatatlan forrását a megengesztelődésnek. Az a gondolat, hogy a hátralévőből ismét börtönben kell valamit eltölteni, egyszerűen ijesztővé válik. A szerző "kettős büntetést" lát az újabb szabadságvesztésben, amely a régi megfosztottság világát idézi fel, és egyben meg is rövidíti a hátralévő produktív idejét az embernek.¹⁶

Neugarten a kontrollcsoportnak számító nem bűnöző öregező emberek idő-orientációjában hasonlóakat tapasztalt. Ezek az emberek az idő alapján rendezik újra az életüket. Sokkal fontosabb számukra ami még megmaradt (left to live), mint amit eddig eltöltöttek (time since birth). Ez feltétlen hozzájárul az egyén új perspektívájának a kifejlesztéséhez.¹⁷ Érdekes módon hasonló tapasztalatokat közöl Levinston, aki szintén a nem bűnöző középkorú férfiak között végzett kutatásokat. Ezek a relatíve fiatalabb emberek is önelemzővé válnak, jövő-orientáltak lesznek, barátkozni kezdenek az elkerülhetetlennel és gondolnak a halálra.¹⁸

A probléma ott mutatkozik, hogy a most említett mindkét szerző a középosztályhoz tartozó, képzett emberekre szűkítette le kutatásait, amely semmiképpen nem hozhat azonos eredményeket a "kékgallérosok" körében végzett vizsgálatokkal. Már pedig a bűncselekményt sorozatban elkövetők inkább ezekhez mutatnak hasonlóságot.

A "belépés"-re vonatkozó negyedik magyarázatunk a bűnözés nyújtotta haszon gondolatára épül. Természetesen a fiatalkorban a bűnözéshez vezető motivációs komplexusban sok más, dominánsabbnak tekinthető hajtóerő is felfedezhető. Sok bűncselekményt tervszerűtlenül, csupán az impulzusok alapján követnek el. Nagyon gyakran ez még a felelősség élete is elveszi, uralni kívánják a felnőtt világot. A lopások jelentős részében az autó-mánia és a bátorság-játék motivációs kapcsolata fedezhető fel. Az eseménytelen időmúlás szubjektív érzését a bűnözésben megtalálható izgalom, a kalandvágy kielégítése megváltoztatja. A fiatalkori csoportok dinamizmusa sok fiatalt vitt ilyen területre. Ilyenkor a bűnözés csoportbeli státusz megszerzéséért folyik.¹⁹ Petersilia azonban mást is észrevesz, amikor ezt írja: "igaz, hogy ezek a fiatalkori cselekmények indulatiak és tervszerűtlenek, de megismertetik a fiatalokat a haszonszerzés előnyeivel is. Sőt a hátrányos helyzetben lévő fiatalok számára nagyobb előnyt ígérnek, mint a legtöbb általuk választható legális foglalkozás".²⁰

A fiatal-felnőttek már a belépéskor jobban kiszámítják a bűnözés hasznát és az ezért fizetendő potenciális árat. Zimring a racionalizáció útján a 20.

---

¹⁶ Neal Sbover: *Aging Criminals*. i.m. (Growing Awareness of Time) 83-86. p.

¹⁷ B.L. Neugarten: *Middle Age and Aging: A Reader in Social Psychology*. University of Chicago Press. 1968. 137-147. p.

¹⁸ D.J. Levinson: *The Seasons of a Man's life*. N.Y. Alfred A Knopf 1978.

¹⁹ A sok szerző közül itt kiemeljük J.F. Short és F.L. Strodbeck munkáját: *Group Process and Gang Delinquency*. University of Chicago Press 1965.

²⁰ Ugyanigy a kevésbé ismertek közül Jr. L.R. Jansyu: *Solidarity and Delinquency in a Street Corner Group*. *American Sociological Review* 1966. 31. (Oct.) 600-614. p.

életét tekintve döntő fontosságúnak. Erről azt mondja: "A késő serdülők, azaz a korai felnőttek, akik eddig általában csoportban követték el a bűncselekményeiket, ebben a korban vagy teljesen megszüntetik ezt a viselkedést, vagy más alapon szervezik újjá".²¹

Jellemző, hogy a nem elkötelezett típusba tartozó szokásos bűnözők ezen a ponton elállnak a bűnözéstől, míg másokban (sikertelen és sikeres nem elkötelezettek) éppen ilyenkor erősödik meg a vágy annak további folytatására. Bűnözésük azonban sokkal racionálisabbá és kalkuláltabbá válik.

A felnőtt korban "belépő" bűnelkövetők cselekményei óriási nagy többségében erőteljesen motiváltak. A motivációk lukratív jellege dominál az első pillanattól kezdve. Az életpálya későbbi szakaszában azonban náluk is kriminális kalkuláció változás következik be. Egyre inkább tapasztalják, hogy a kriminális viselkedésük monetárius haszna abszolút és relatív értelemben is csökken. Csökkentebb képességgel azokat a módszereket használják, amiket fiatalkorukban mintának tekintettek. (A kriminalitás világában sem képes az egyén arra, hogy folyamatosan megújítsa magát.) Ez növeli a lebukás veszélyét.²² Ha változtatnak, akkor az a bűncselekmények számbeli és súlybeli csökkenésének irányába mutat.²³

A várható haszon és a rizikó vállalás csökkenő tendenciája együtt vezet el olyan sajátos szemlélet kialakításához, amely ha nem is jelenti a bűnözést igazoló nézetrendszer megkérdőjelezését, az esetenkénti vagy a későbbi teljes tartózkodás magyarázatául szolgál. Ebben a tekintetben alig van különbség a sikeres vagy sikertelen szokásos bűnözők között.²⁴ Sőt, a sikeres elkövetők (vagyon elleni bűncselekményeknél), akik már fiatalabb korban autonóm, ésszerűbb bűnözési arányokat alakítottak ki, előbb változtatnak az eddig követett bűnözési mintán. A kialakított anyagi helyzetük megtartása érdekében a továbbiakban tartózkodnak a "frontvonalba kerüléstől" és a bűnöző világgal való további kapcsolatuk a "függöny mögé kerül".²⁵

Elemzés alá vettük a "belépési" együtthatók általunk feltételezett elemeit anélkül, hogy reálisan fel akartuk volna használni azok változásait a "kilépés" magyarázatához. Ugyanakkor az sem állítható, hogy egyes elemzett tényezők, helyesebben a tényezők változásai ne mutatnának adekvát összefüggést az egyéni karrier befutásával. Ami szinte egyetlen vonatkozásban sem került ki

---

²¹ F.E. Zimring: Kids, Groups and Crime. Some Implications of a Well-known Secret. Journal of Criminal Law and Criminology. 1981. 72. 880. p.

²² Parker és Allerton egyik vizsgált alanyáról írta, hogy a korábbi 50 %-os rizikót a későbbiek során 75 %-ra emelte fel. (Természetesen a siker irányába.) T. Parker and R. Allerton: The Courage of His conviction. London, Hutchinson. 1962. 189. p.

²³ A fiataloknál tapasztalt havi elkövetés (vagyon elleni bűncselekményről van szó) 3,28-as aránya a 30-40 évesek között),64-es arányra csökkent, írja vizsgált elkövetőiről Neal Shover: Aging Criminals. i.m. 118. p.

²⁴ F. Hobimer: The Home Invaders. Chicago. Chicago Review Books. 1975.

²⁵ J.A. Mack and H.J. Kerner: The Crime Industry. Lexington, Ma: D. C. Heath. 1975.

a látószögből, az az időmúlás és annak a tényezőkre gyakorolt hatása. Ez pedig úgy is hívható, hogy az öregedés.

D.

Az öregedés nemcsak a bűnözés életpályára vagy általában a bűnözésre van kétségbevonhatatlan hatással, hanem más társadalmilag értékelt magatartásformákra is. Azt is le kell szögezni, hogy itt nem kizárólag és feltétlenül a biológiai öregedésre kell gondolni. Habár a biológiai öregedés sem jelenti szükségképpen az emberi szervezet szétrombolását. Ahogy B. Strehler írja: "Az uralkodó nézetek szerint nincs oksági összefüggés a szervezet fejlődése és az öregedés között, hacsak azt a nyilvánvaló tény nem tekintjük, hogy valamely rendezett struktúra szétrombolásának szükségszerű előfeltétele a fejlődés".²⁶ Ez a kapcsolat tehát csak egymás utáni sorrendet és nem kauzális összefüggést jelent. Senki sem hiheti azt, hogy az evolúció csak az emberi szervezet kialakulásának a kezdetét jelenti. Az öregedés az egyedfejlődés egységes folyamatának a része. "A szervezet jövőjét múltja és jelene alakítja, a szervezet teljes életciklusát magában foglalja, a megtermékenyült petesejtől a halálig."²⁷

Igaz, hogy az öregedő bűnözőkkel kapcsolatos kutatások világszerte elég szórványosan fordulnak elő, de általában egységesek annak megállapításában, hogy a bűnözésből való kiöregedés nem egyenlő a kriminalitásban rejlő fizikai erő elsorvadásával.²⁸ Az öregedő bűnelkövetők jelentős változáson mennek keresztül, amely az elkövetés körülményeiben, a rizikóvállalásban, a bűnözés eredményének kalkulációjában nyilvánul meg, és általában a bűnözés csökkenése vagy teljes megszűnése irányában hat.

A hazai szokásos bűnözők átlag életkoráról a már hivatkozott kutatásokból tudunk meg valamit. A felmérések szerint az ilyen bűnözőknek tekinthető erőszakos visszaesők átlagéletkora 32 év, a vagyon elleni visszaesőké 34 év. Ennek a relatíve fiatalnak tűnő bűnözési kornak számos összetevői közül kiemelést érdemel a már említett korai "belépés", vagyis a rövidtartamú bűnözői pályák létezése, a fiatal-felnőttkorúak rétegének tartósabb részvétele és a középkor elérése utáni jelentős arányú "kilépés". Ugyancsak ez a kutatás tájékoztat bennünket arról, hogy a 40. év betöltése után olyan átrendeződés következik be, amelynek alapján a megmaradó aktív elkövetők aránya mintegy egynegyedére esik vissza (az erőszakos visszaesők aránya 23,4 %-a, a vagyon elleni visszaesők aránya 25,3%-a).²⁹

---

²⁶ V.v. *Frolkisz* idézi B. *Strehlert*: Az idő (sejtek és öregedés) Mir, Moszkva, 1964. 18. p. (oroszul).

²⁷ V.v. *Frolkisz*: Az öregedés és az életkor. i.m. 84-85. p.

²⁸ M. *Cusson*: Armed robbery: a short-lived career. Presented at the annual meeting of the American Society of Criminology Cincinnati 1984.

²⁹ *Göczöl Katalin*: A visszaeső bűnelkövetők tipológiája. i.m. 227. p.

Lényegében hasonló eredményeket mutatnak a sokszoros visszaesők társadalmi beilleszkedésével foglalkozó OKKRI-kutatások is. Az ezzel kapcsolatos tanulmányból kiderül, hogy: "... a biológiai tényezőkkel összhangban — a bűnöző tevékenység legintenzívebb szakasza 20-40 évig terjed... a kutatás tárgyává tett őrizetsoportnak több, mint 70 %-a ebbe a korba esik".³⁰

A hazai kutatásokból származó adatok tehát képesek megerősíteni azt az elméleti álláspontot, hogy az életkor előrehaladásával a bűnözési aktivitás csökken. Ez akkor is állítható, ha más külföldi kutatókkal együtt mi is elmondhatjuk, hogy kifejezetten az öregedés és a bűnözés kapcsolatával, az öregedésnek dezisztencia-keltő hatásaival eddig még önálló tudományos munka nem foglalkozott.³¹

A fentebb közölt adatokból úgy tűnik, hogy ilyen kutatásra szükség sem mutatkozik. Hogyan lehetne az öregedéssel reálisan azonosítani a 20. évtől a 40. évig tartó életciklust? Hogyan lehetne lemérni azokat a koeffektusokat, amelyekkel a folyamatosan csökkenő bűnözési aktivitást — feltehetően elsősorban logikai szabályok alapján egyes kutatók magyarázni kívánják? Moberg tíz olyan okot is ki tud mutatni, amely erre utal. Többek között ilyennek tartja: a felderítő szervek nagyobb toleranciáját az idősekkel szemben, az idősebb elkövetők lényegesen nagyobb mortalitási arányát, a kevésbé felderíthető bűncselekmények felé váltással együtt növekvő öregkori látens bűnözést, stb. A leglényegesebb körülményként azonban a társadalom által diktált státusz helyzet megváltozását, valamint a biológiai adottságok által diktált fizikai-egészségi kondíciók megváltozását említi.³² Mindez abból a megfontolásból fakad, hogy az életkor kulcskategóriának számít a társadalmi szervezet egész rendszerében, és hogy az életciklus változások konkrét folyamatainak a megértése nemcsak a legális, hanem az illegális társadalmi szerkezetek alapkérdéseinek a megfejtéséhez is hozzásegít bennünket. Ez a felfogás már a korai szociológiai kutatásokban is megtalálható volt.³³

A szokásos bűnözők már említett viszonylagosan fiatal átlag életkora, amelyre a hazai kutatások is utalnak, nem helyezi "hatályon kívül" az öregedésben megnyilvánuló dezisztenciát. Ahogy az egész bűnözés, úgy az életformaszerű bűnözés is egyszerre korszpecifikus és generációs specifikus. A kutatók egészen jelentős része azért panaszkodik, hogy képtelenek voltak

---

³⁰ Tavassy Tibor: A szigorított őrizetbe utalt... i.m. 207. p.

³¹ R. Stark and J. MecEvoy: III. Middle class violence. Psychology Today. 4. 1970. (Nov.) 52-54. p.

³² D.O. Moberg: Old age and crime. Journal of Criminal Law and Criminology. 1953. 43. 264-76.

³³ T. Parson: Age and sex in the social structure of the United States. American Sociological Review. 1942. 7. 604-616. p. — R. Linton: Age and sex categories, American Sociological Review 1942. 7. 589-603. p.

megfelelő módon elhatárolni az életkor, a generációs és a kohort effektusokat.³⁴ Ezekre figyelemmel úgy, ahogy más országokban történik, nálunk is könnyen előfordulhat, hogy az öregkori bűnözés – és erre már vannak bizonyos jelek – komoly figyelmet érdemlő jelenséggé női ki magát. Ez nem feltétlen az előfordulási gyakoriság, de legalább olyan mértékben a bűnözés szerkezetében bekövetkező változások eredményeképpen is bekövetkezhet.

E.

Ugyanakkor azt is látni kell, hogy a tárgyalta bűnözési formában kimutatott viszonylag alacsony átlagéletkor mellett idősebb emberek is jelentős számban előfordulnak.³⁵ Helytelen lenne említés nélkül hagyni azt a körülményt, hogy a tárgyalta bűnözési forma életkorával foglalkozó kutatók némelyike az öregedés helyett a kiöregedés fogalmát használja. Ha valaki ebben nyelvtani fogalmakban öltöztetett rabulisztikát látna, annak érdemes felhívni a figyelmét a fogalmak közötti meglévő valós tartalmi különbségekre. Az öregedés fogalmáról korábban többször szó esett már. A kiöregedés azonban a biológiai értelemben vett életkornak szorosan a környezethez, az elvárásokhoz, a képességekhez, a célokhoz viszonyított megfeleléshez kapcsolt értelmezésével azonos. Az öregedés nem szükségképpen, de általánosságban együtt jár a kiöregedéssel. A kiöregedést azonban nem kell szükségképpen életkorhoz kötni. Amíg tehát az öregedés és a vele kapcsolatos biológiai változások többnyire a gerontológus érdekszférájába tartoznak, addig a kiöregedés vizsgálata és észlelése inkább a társadalmi folyamatokkal operáló szakember asztalára kívánkozik. Így tehát a kriminológus, aki a korévek változásával következtetéseket akar levonni a bűnözés alakulására, nem hagyhatja ki a számításából a kiöregedést sem. Ez a koncepció – amelyet a leghatározottabban magunkévá teszünk – a kiöregedési faktort (aging out) a bűnözés minden korcsoportjának létező tulajdonságaként fogadja el.³⁶

Az öregedés és kiöregedés fogalmai nem pontos distinkcióban, hanem az összefüggéseiben, az együttes értelmezésben nyerik el értéküket. Szinte természetes, hogy a teljes bűnözői életfolyamatot vizsgáló kutató, aki több évtized alatt gyűjtött empiria feldolgozására készül, az esetek nagy többségében az öregedés korában találkozik az elkövetőkkel. A fiatalabb évek, amelyek a rövid tartamú bűnöző életpályák végállomásai lehetnek, eleddig nem igen csábították a szakembereket a tárgyalta témának ebből a szempontjából történő tanulmányozására. Legalábbis a munkánk során ilyen jellegű feldolgozással nem

---

³⁴ N.D. Glenn: Cohort analysis to 'futile quest; statistical attempts to separate age, period and cohort effects. *American Sociological Review* 1976. 41. 900. p. – D.W. Hatings and L.G. Berry : *Cohort Analysis*, Oxford, Ott. 1979.

³⁵ A Tavassy által vizsgált személyek közül a legfiatalabb 26 éves, a legidősebb 52 éves életkorban volt. Lásd Tavassy Tibor: A szigorított őrizetbe utalt... i.m. 207. p.

³⁶ L.J. Siegel and J.J. Senna: *Juvenile Delinquency*. St. Paul, Minn: West 1981. 147. p.

találkoztunk. Az idősebb korosztályokra koncentráció kutatások viszont lehetőséget nyertek — éppen a választott minta miatt³⁷ — olyan személyhez tapadó hatások felszínre hozatalára, amelyek a "belépési" és "kilépési" indítékok vizsgálata mellett éppen a bűnöző életmód feladására vonatkozó szándék kialakítását, vagy a már kialakult szándék realizálását segítik vagy akadályozzák.

F.

Csak a legnagyobb elismeréssel lehet szólni a karrier-bűnözői életforma tudományos feldolgozását célzó azon vállalkozásokról, amelyek úgy kívánnak választ adni a prevenció konkrét megszervezésének kérdéseire, hogy nem mondanak le a kriminológia tudományos teóriáinak továbbfejlesztéséről sem. A mi esetünkben a prevenció a további bűncselekményektől való elállással, vagyis a bűnöző életmód feladásával azonos. Ez az út nem mentes az akadályoktól, bár ezek elhárítására sokféle eszköz áll a rendelkezésre. A bűnöző élet feladásához — csakúgy, mint az eseti bűnözés következményeinek kiállításához — különböző jellegű, főleg államjogi, államigazgatási jogi, polgári jogi és munkajogi következmények járulnak. Ezek a jogi stigmák, mint a büntetéshez tapadó utóhatások a társadalomba való beépülés fokozatosságát szolgálják, de egyben figyelmeztetik is az elkövetőket, hogy a társadalmi megbocsátást sem adják könnyen. Meghatározott idő eltelte után ezeket a jogi korlátozásokat megszüntetik, szolgálva ezzel a beilleszkedés könnyebbé tételét. A büntetett előélethez fűződő hátrányok alóli mentesítés (rehabilitáció) tehát a reszocializációs folyamatokba tudatosan belépített korlátozások szándékos és tervszerű elhárításával azonos. A bűnöző életpálya végén a jogi eszközökkel "próbálják közömbösíteni a bűnelkövetőben a bűnözést támogató nézeteket, és igyekeznek ezek helyébe a társadalmi elvárást helyeslő, azzal egyetértő motívumokat erősíteni.³⁸ A rehabilitáció jogi eszközei és működtetésének akadályai elsősorban a szűkebben vett büntető anyagi jogi területéhez tartoznak. A bűnözés befejezését nehezítő körülmények közé inkább az ezekből levezethető másodlagos (lélektani és szociológiai) hatások sorolhatók. Az ezekkel kapcsolatos kutatások a bűnből való "kilépés" vizsgálatának szerves és el nem hanyagolható részét képezik.

---

³⁷ A kiválasztásos kriminológiai kutatások felhasználhatóságáról és a megállapítások bizonyító erejéről írnak. A.A. Gercenzon és Sz.Sz. Osztroumov: K. voproszu o pakazateljnosztii vyborocsnuh kriminolgicseszkih isszledovanij. Voproszj 11. sz. 51-74. p.

³⁸ Így ír a rehabilitációról *Földvári József*: Békési, Földvári, Gáspár, Tokaji: Magyar Büntetőjog. Általános rész. i.m. 414. p.

Nincs talán a világnak egyetlen országa sem, ahol a büntetett előélet (közbüncselekmény miatti elítélés esetén) ne érintené súlyosan az ember egyéni és társadalmi identitását. Ahol erről tudomást szereznek, ott ezer rossz a börtönviselt személynek. Szinte automatikusan megindul egy szociológiai, szociálpszichológiai átértékelés, amely a személyközi kapcsolatok radikális megváltozásához vezet. Az ilyen átértékelésnek nagyon gyakran a szabadult státuszára kiható materiális következményei vannak. Manapság az emberek többségének egyre több, egymástól elkülönült mikrokönyezete van. Az ezekben való viselkedéshez mindenkinek saját recepttel kell rendelkeznie. Ennek a viselkedési repertoárnak lényeges része, de hangsúlyozottan csak része, a szerepazonosság. Minthogy a különböző szituációban megnyilvánuló szerep-identitás interakcionális jelleggel rendelkezik, nem mindegy, hogy a büntetett előélettel járó megbélyegzés melyik szituációban jön a felszínre.³⁹ Az viszont minden kétséget kizáróan kijelenthető — és azt a labelling teória hirdetői is magukévá teszik —, hogy a stigmának csak ott és annyi jelentősége van, ahol és amennyit a megbélyegzett személy akár tárgyiasult formában, akár a személyközi kapcsolatokban ebből kénytelen-kelletlen "magáévá tesz".

A bűnözői életformával kapcsolatos kutatások egységesen arra mutatnak, hogy a résztvevő személyek döntő nagy többsége a szakképzetlen fizikai dolgozók társadalmi rétegéből kerül ki. Nagyon sok közöttük a lumpen elem, akiknél a büntetett előélet stigmatizáló hatásának általában nincs olyan nagy jelentősége, mint más rétegeknél. Neal Shover mondja, hogy a "kékgallérosok" világában a múltnak nincs olyan jelentősége, mint a jelennek.

A viszonylagosan alacsony jövedelmük miatt a foglalkoztatókat sem érinti túlságosan közlelről a dolog. Az általa meginterjúvott egyik személy szellemesen jegyzi meg: "A munkavezetőnek kevés gondja van arra, hogy a Yale-ből vagy a jail-ből (börtönből) jöttél mindaddig, amíg elvégzed a munkádat".⁴⁰

A szerző azonban nem hisz teljesen ezeknek a kijelentéseknek. A stigma probléma felszínes és könnyed megoldásának tartja az ilyen megközelítést. Igen sűrűn fordul elő olyan helyzet, amikor a ex-elítéltek a büntetett előélet miatt a teljes diszkreditálás veszélyének vannak kitéve. Ezekben az esetekben a negatív konzekvenciák arányában emelkedik a stigma elfedésének a fontossága. Az eltitkolás különösen akkor válik égetővé, amikor a szabadult személy már megfelelő sikereket ért el a társadalomba való újrabeépülésében. A legnagyobb veszélyt a leküzdhetetlen bürokrácia okozza azért, hogy szükségtelen okvetetlenségével semmivé teszi az eddigi sikeres stigma megoldási eredményeket. A bűnözésből kilépő emberek — talán csak inaktuális módon — tudatában vannak annak, hogy létezik valahol egy dosszié, amely büntetett előéletük tényeit szigorúan őrzi. Tudják vagy sejtik, hogy ezek olyan rajtuk ülő

³⁹ Erről ír G.J. McCall and J.L. Simmons: *Identities and Interactions*. New York, Free Press 1966.

⁴⁰ Neal Shover: *Aging Criminals*. i.m. 59. p.

vagy felettük álló körülmények, amelyek bármikor felújíthatják számukra a múlttal való konfrontációt. Különösen, ha olyan események középpontjába kerülnek, amelyek kihívást jelentenek, de egyébként bárkivel megtörténhetnek. Shover másik meginterjúvált alanya így beszél erről: "Régen követtem el az utolsó bűncselekményemet. Azóta semmi rosszat nem csináltam. De ha bejönne valaki éjjel a szobámba és én rálőnék, az összes régi ügyem előjönne — nem úgy, ahogy ez másnál bekövetkezne. Ez nem becsületes dolog a hatóság részéről."⁴¹

A szerző meglepetéssel tapasztalja, hogy éppen a labelling teória hirdetői milyen kevés segítséget tudnak adni a stigma dimenzió megállapításához és a stigma megoldás előmozdításához. Ezért sem sikerült elérni azt a célkitűzést, hogy a stigmával megterhelt személy gondja csak a vele kapcsolatban álló társadalmi munkással kerüljön megosztásra. Ehelyett egy, a stigma köré csavarodó spirális vonal épül fel, amely akadályozza az előrejutást, de sikeresen segíti elő a fokozatos társadalmi lecsúszást. Ezzel van összefüggésben az is, hogy a stigma megoldó viselkedés kialakításában vagy nem tulajdonítanak elég nagy szerepet az időtényezőnek, vagy ha igen, akkor a másik végletbe esnek. Így akadnak szerzők, akik az időmúlás alapján a stigma teljes megszüntetésének az illúzióját mint tényleg létező jelentések kívánják feltüntetni.⁴² Bár pesszimista szemléletre utal, egyetértünk azokkal a véleményekkel, amelyek a büntetett előélethez fűződő stigma teljes megszűnésének a lehetőségét kizártnak tartják. Naivság lenne azt hinni, hogy a büntetett élethez fűződő hátrányokra vonatkozó jogi-természetű rehabilitációval együtt a stigmatizáló hatások egésze megszűnik. Az idősebb életkorban a környezet jellegétől függetlenül a stigma maradandóvá válik. Nincs akadálya ugyan bizonyos állások betöltésének, az ex-elítelt erkölcsi bizonyítványt vagy útlevelet is kaphat — a szűkebb közösség azonban nem felejt. Mindezek miatt a büntetett előéletből fakadó stigma végleges megszűnése helyett helyesebb a stigma "eróziójáról" beszélni. A lakunáris és temporális stigma megoldó viselkedés szinte egyedüli eszköznél tekinthető. Az értékelt és valós társadalmi identitás-tudat közötti megbékéléstől gondoskodik azáltal, hogy a szemtől szembeni szituációkban bekövetkező diszkreditációtól próbálja megvédeni az ex-bűnözőt.⁴³ A megoldási módok sokféleségéről megoszlanak a vélemények. Egy követelmény azonban bizonyos: a stigma képviselte szociálpszichológiai átértékelésben el kell kerülni a marginális helyzet nyújtotta másodlagos deviáció elfogadását.⁴⁴

Hogy ki tudja jól irányítani ezeket a szituációkat, milyen szervezet képes arra, hogy a szabadultat megóvja a büntetett előéletnek az újabb elkövetésre vezető mágneses vonzásától, ennek a megválaszolása nem egyszerű. Egy azonban bizonyos: a stigma-megoldás a leghatározottabban tudati és érzelmi

---

⁴¹ Neal Shover: i.m. 72. p.

⁴² E. Jones: *Socials Stigma*. New York, freeeman 1984.

⁴³ E. Hoffmann: *Asylums*. Garden City N.Y. Anchor Books. 1961. — *Stigma*. Englewood Cliffs, N.J. Prentice Hall. 1963.

⁴⁴ Wiesman írja, hogy a sikeres "stigma erózió" hozzásegít a szociális peremézés (social margin) elkerüléséhez. J.P. Wiesman : *Stations of the Lost*. Englewood Cliff, N.J. Prentice Hall 1970.

folyamat, amelybe kérdéses, hogy a volt elkövetőn kívül ki vonható be? Minderre, ha csak közvetett eszközökkel is, az utógondozásnak kellene nagyobb figyelmet fordítania.

A "kilépők" reszocializációjára vonatkozó kutatásokból tudjuk azt is, hogy a bűnözésben eltöltött egy-két évtized után az emberek előző cselekményeikkel kapcsolatban leltárt készítenek. Ez a tevékenység egyébként a legáltalánosabban előfordul az öregedő embereknél. Csakhogy, amíg a szabad élet közepette a visszaemlékezés rendszerint pozitív emlékekre épít, nem egyszer az elmúlt évekhez kapcsolt nosztalgiával párosul, addig a korosodó ex-bűnöző sokkal inkább negatív értékel.

A kellemetlen múltat, a büntetett előéletet és a hozzá szorosan tapadó stigmát a családban lehet legkevésbé elfogadni. Gyakran a volt bűnöző maga sem tagadja, és éppen nevelő célzattal, preventív szándékkal meséli el a gyermekeknek a sanyarú börtönélményeket. Ennek az értéke persze eléggé korlátozott. Hasonló célzattal elmesélt emlékeire az egyik kutató az általa meginterjuvált alanyától a következő választ kapta: "Ember, amikor te ennyi idős voltál, akkor ezt tetted, most nekem magyarázod, amikor én éppen ennyi idős vagyok, mint amikor te akkor voltál, amikor megtetted..."⁴⁵

A kutatók általában jellemzőnek tartják, hogy a bűnözői folyamat végén az öregedő ex-elítéltek, amennyiben kapcsolatot tudnak találni a fiatalabb "börtön aspiránsokkal", igyekeznek lebeszélni őket. Ez nem holmi beidegződés, vagy obligát perszevorráció, hanem ellenállhatatlan lelki kényszer, amelyet még akkor is megtesznek, ha tudják, hogy az eredmény szinte valamennyi esetben elmarad. A fiatal emberek ugyanis nem szeretik, ha a bűnözéssel kapcsolatos optimista felfogásukat az idősebbek "meséssel" akarják elrontani.

Érdekes véleményt fejt ki az idősebbek és a fiatalabbak kapcsolatáról Braly, aki úgy látja, hogy a fiatalabbak sem a bűnözéstől való tartózkodásban, sem a kriminális tapasztalat átvételében nem kívánják követni az idősebb, "megtért" elkövetők tanácsait.⁴⁶ Az öregebb emberek nyíltan kifejtik az aggályukat a bűnöző viselkedés sikeressége vonatkozásában. Ez az aggály az idők során tovább erősödik azáltal, hogy a volt börtöntársak interakcionálisan is megerősítik az egyéni tapasztalatot. Mindez odavezet, hogy a szabadulás utáni várható gondok miatt új megoldási formák felé fordulnak.

Feltétlenül érdemes szót ejteni a bűnözésből "kilábaló" embereknél megtalálható vágyakról és törekvésekről, amelyek végsősoron az "elállás" sikerét nagymértékben meghatározzák. A kérdéssel foglalkozó kutatók, elsősorban gyakorlati céloktól indítva, igen nagy figyelmet fordítanak az efajta orientációs megnyilvánulásokra. Néhány idevágó megjegyzésünket azzal az indokkal tesszük meg, mert bennük a bűnözés témánkat érintő korszpecifikusságát véltük felfedezni.

---

⁴⁵ J. Allen: Assault with a Deadly Weapon (edited by. D.H. Kelly and P. Keymann) New York: Panteon 1977. 8. p.

⁴⁶ M. Braly: False Stars, New York, Penguin. 1976. 118. p.

Különösen a vagyon elleni bűnözők körében elterjedt a korábbi vágyak és törekvések tudatos korlátozása. Ki nem mondottan szinte jelszóvá válik az a gondolat, hogy veszély (mármint a lebukás veszélye) nélkül, a korábbihoz képest kisebb örömszerzéssel is meg lehet elégedni. A revízió alá vett ilyesfajta aspirációkig kevesebb keresettel is el lehet érni. Még azok is, akik gondolatban nem adták fel az illegális források további kihasználhatóságát, nagyobb szerénységet tanúsítanak kriminális aspirációikban. Említettük már — és ez különösen a hazai kutatásokból egyértelműen kiderült —, hogy még a legtisztább szándékú "elállás" esetén sem feltétlenül következik be a teljes társadalmi beilleszkedés, amely ez esetben a csekélyebb, de tisztességes jövedelem megszerzésével lenne azonos. Különösen a vagyon elleni és az élősdű bűncselekményektől visszavonuló személyek kerülnek továbbra is a munkahely által megkívánt tartós kötöttséget. Ily módon a "büntetőjogi megjavulás" nem jelent egyben beilleszkedést is.⁴⁷

Természetesen a teljes mértékű pozitív töltetű orientáció is jellemzője lehet a "kilépésnek". A "kilépők" meg vannak győződve a változás szükségességéről és annak mindenhatóságáról. Változásaik — csakúgy, mint a fiatalabb bűnözők életformája — szociális és interakcionális természetűek, amelyek szükségképpen egyéni tónusokat intonálnak. A szabadulással megnyíló orientációs lehetőség (különösen sikeres bűnelkövetési sorozat esetén) elindíthat valakit a szubjektív legális karrier útján, amely feltétlenül megerősíti a stabilizációra való hajlamosságot, de legalábbis rendkívül magasra emeli egy újabb elkövetendő bűncselekmény rizikó faktorát. Meisenhelder úgy említi azt, mint a "normalitás vonzó erejének" az érzését, amely fontos jellemzője a normális emberi társadalomnak.⁴⁸ A tapasztalatok megegyeznek abban, hogy a most említett változások is rendkívül különböző módon mennek végbe.

Egy sikertelen orientáció után, de igen gyakran a börtönből való kilépés pillanatától kezdve, jellemző lehet a szabadulóra szakadt depresszió érzése. Seligman arról beszél, hogy az emberek gyakran kerülnek depresszió alá, ha nincsenek a körülményekkel megelégedve és nem is látnak perspektívát azok megváltoztatására. Még súlyosabb a börtönből kiszabadult emberek depressziója, ha mindezeket a nehézségeket személyes jellegű, belső fogyatékosággal terhelik.⁴⁹ Ennek a depresszióknak az érdekessége az, hogy az öregező ex-elkövetők azt a múltra és jövőre egyaránt vonatkoztatják.

Elfogulatlanul nézve a dolgot, a magyarázatok effajta változatával vitakozni sem lehet. A legszigorúbb könyvelési szabályok szerint is a börtönben eltöltött idő elvesztegetettnek látszik. A börtön — mint a bűnözői életpálya sorozatosan előbukkanó holtvágánya — nemcsak akadályozza a normális emberi karrierbe való átmenetet, hanem, ha túl hosszúra sikerül, rendkívül pusztító

⁴⁷ *Patara Antal*: A bűnözésben eltöltött újabb évtized. i.m. 246. p.

⁴⁸ T.N. *Meisenhelder*: An Exploratory Study of Exiting from Criminal Careers. — *Criminology* 15. (Nov.) 1977. 319-344. p.

⁴⁹ M.E.P. *Seligman*: Helplessness, on Depression, Development and Death. San Francisco: Freeman 1975.

hatású lehet. A depresszió előfordulása szinte kivétel nélkül a börtönviszonyokra vezethető vissza. A megkérdezettek közül többen fejeztek ki egyértelműen negatív véleményt az igazságszolgáltatásról. Ennek a lényege az volt, hogy bár az igazságszolgáltatás eredendően esetlen, sőt ügyetlen, de arra feltétlenül alkalmas, hogy az embereket hosszú távon a szó legszélesebb értelmében elgyengítse.⁵⁰

A depressziósok között nagyon sokan vannak olyanok, akik a bűnözéstől való visszalépés folyamatában végülis megtorpannak. Többen közülük egészen idős korban ismét a bűnözésben keresnek menedéket – szinte kivétel nélkül sikertelenül. Sőt, gyakran éppen a lebukás érdekében. Az utótanulmányok (follow up studies) szerzői – mint Camp, Parker, Fletcher – a "kilépési" folyamat jobb megismerése érdekében⁵¹ sok figyelemreméltó adalékot szolgáltatnak ezekről a személyekről. Egyesek a sikertelen újabb bűncselekmény után öngyilkosságot kísérelnek meg. Mások kérik a bíróságot, hogy visszakerülhessenek a börtönbe, ahol "jó orvosok és kitűnő gyógyszerek vannak". Volt, aki csak akkor követte el az újabb bankrablást, amikor meggyőződött arról, hogy a rendőrség kéznél van. Az egyik idős "visszaeső kilépő" melegen megrázta a bíró kezét, amikor az ismételten 20 évi szabadságvesztésre ítélte.

H.

Kétségtelen, hogy a bűnözői életben való tartós részvétel rengeteg emberi energiát emészt fel. Ide sorolandó a letartóztatástól való konstans félelem, a zártság hosszú folyamata, az illegális életbe való beépülés és a tartós megkapaszkodás igényelte folyamatos manipuláció. (A sikeres elkövető a többi bűnözőnek is előbb-utóbb célpontjává válik.) A feladat állandósult vigilianciát igényel, amely a fizikai erő megfogyatkozásával az egészség romlásával jár. Mindez az öregedésnek a gerontológia által kimutatott általános predikciójához képest is fokozottan előrevetíti az idősbődő ember halálképzetét. A börtönben bekövetkező elhalálozás gondolatához semmi más riasztó kép nem társítható.

A börtönhaláltól való félelem nagyobb, mint annak reális bekövetkezése. Mindenesetre a kutatók különböző okoknál fogva figyelmet fordítanak a szabadságvesztés mortalitási arányaira. A hazai kutatások arra mutatnak rá, hogy a többszörös visszaesők halálozási aránya általában nem nagyon tér el az azonos korúakra vonatkoztatott országos arányoktól. Kivételt képeznek az idősebb korosztályok. Ebben a tekintetben figyelmet érdemel az a tény, hogy a 42-52 éves többszörös visszaesők között a halálozási arány az országosan mért hasonló népességhez képest mintegy 13 %-kal magasabb. A kutatók arra is rámutattak,

---

⁵⁰ M. Braly: i.m. 118. p.

⁵¹ Ilyen jellegű tanulmányok: G.M. Camp: Nothing to lose: A study of bank robbery in America. Ph. D. dissertation, Yale University 1968. – T. Parker: The Unknown Citizen. London. Hutchinson. 1963. – J.W. Fletcher: A Menace to Society. London. Paul Elek Books. 1976. 110. p.

hogy az idősebb korosztályban is azok a személyek bizonyultak "halandóbbaknak", akik fiatalabb éveikben léptek a bűnözői karrier útjára. Alacsonyabb volt a halálozási aránya viszont azoknak, akik kisebb bűnözési gyakoriságot mutattak fel, és az egyes büntetések között viszonylag hosszabb időt töltöttek szabadlábon.

Nem tagadható, hogy a bűnözői életpályát megszakító, volt elkövetők között az öregedés folyamatában a börtönhalál, mint lehetőség önmagában is visszatartó erővel bír. Ez annál inkább így van, mert a vizsgálati anyagok szerint nem a javulás útjára lépett, "elkopott" személyek mutatják fel a magasabb halandósági arányt. Ellenkezőleg, az elhalt személyek túlnyomó többségénél (77,6%-nál) a bűnöző pályafutást lényegében a halál szakította meg.⁵²

I.

Nem kívánunk foglalkozni a karrier-bűnözést feladó személyekkel kapcsolatos jogi természetű ösztönzésekkel (feltételes szabadságra bocsátás, a pártfogó felügyelet és utógondozás), bár kétségtelen, hogy különösen az utógondozás során jelentős mértékben eldőlhethet a bűnözéstől való tartózkodás perspektívájának a kérdése.⁵³ Az utógondozás kialakítja vagy felhasználja a személy internalizált törekvéseit, amelyek a családba való visszakerüléssel, új család létrehozásával, az ezekkel összefüggő személyes képességek (pl. szexualitás) rehabilitálásával, a munkába állítással, tulajdonosi jogosultságok újragyakorlásával, szervezeti és baráti kapcsolatok helyreállításával stb. mutatnak összefüggést.

Ebből a szempontból kiemelést érdemel a volt büntársakkal való kapcsolat. A börtönmélektől való szabadulást azok verbalizálása segíti. Idővel összejönnek azok a személyek, akik "egy csónakban" utaztak. Ezek a kapcsolatok a jövőjük szempontjából nem teljesen veszélytelenek.

A nyugati irodalomban eléggé lesújtó véleményekkel találkozhatunk az utógondozás (és a büntetés) során megvalósított rehabilitációs programokról. A treatment ideológia magas izzásában a büntetésvégrehajtás és a szabadítás az optimista korrekciós eszmék legkülönbözőbb követelményének volt alávetve, amely azután sikertelenségbe torkollott. Mindezek miatt az "elállás"-hoz való hozzájárulásuk ott sem volt világosan kimutatható.⁵⁴

Nagy szerepet töltenek be viszont a különböző egyházak, amely az elkövetőkben nagy erővel feltörő vallásos érzéseket használják fel a jövő formáláshoz. Ilyen szerepet már ma is (főleg a fiatalok eseteiben) betöltenek hazai vallási szervezetek, tevékenységük a jövőben remélhetőleg növekszik.

---

⁵² *Patara Antal*: A többszörös visszaesők reszocializálása. i.m. 269-270. p.

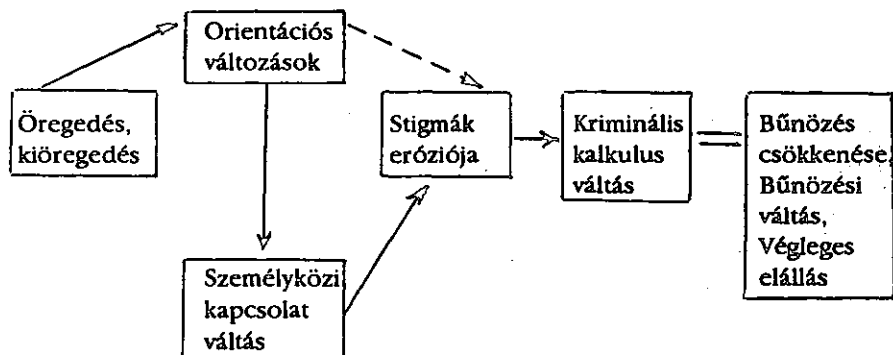
⁵³ *Irwin* ezt az "ex offender" perspektíva feladásának nevezi. *Joh Irwin: The Felon.* i.m. 176. p.

⁵⁴ *Neal Sbover*: i.m. 127-128. p.

Elméleti és gyakorlati szempontokra kitekintően meglehetősen részletességgel próbáltunk rámutatni a bűnözői életmód feladásának szerteágazó folyamataira figyelemmel az előmozdító és az akadályozó erővonalakra. Tettük mindezt azért a nagyon egyszerűnek látszó összefüggés miatt, hogy az akadályok elhárítása egyben előmozdító tényezővé is válik. Az is világos, hogy az említett kondíciók meglehetősen vegyes együttélésben fordulnak elő, és azok az életkor szerint, de saját kölcsönös összefüggésük alapján is variálódnak. Ha valamilyen merev, időbeli, vagy méginkább okozati sorrendet akarnánk kialakítani az áttekinthetőségre törekvés hevében az önkényesség talajára kerülnénk. Az olyan orientációs összetevők, mint: az egyén új perspektívája, az időmúlás tudatának az erősödése, a célokban és vágyakban való változások, vagy érdek kalkulus változása – bizonyára önmagában is hatnak. Ez a hatás azonban felerősödik, ha az orientációs kapcsolatok egyben megindítják a személyközi kapcsolatváltást – miután a gátló akadályokat leküzdötték vagy hatásukat leszűkítették. Sőt, ennek együttességét Shover elengedhetetlen feltételnek tekinti. Ezt írja: "ha csak az orientációs érzés következik be, a bűnöző élettel való szakítás – legalábbis a korai stádiumokban – elég gyér előfordulást mutat".⁵⁵

A témánkra jellemző megközelítési módból adódik, hogy a bűnözésből való kilépés vizsgálatánál is elsőrendű fontosságot tulajdonítunk az időtényezőnek. Az emberre vonatkoztatott időmúlás a bűnözői életmód vizsgálatában részben a szociális és biológiai értelemben felfogott öregedés, részben pedig szorosabban a bűnözői tevékenységhez kapcsolt kiöregedés jelenségeiben jutott jelentőséghez. A bűnözői életpálya feladásában szerepet játszó feltételek sokaságát ebben a folyamatban vettük vizsgálat alá.

Abban a bizalomban, hogy egy megadott séma nem kényszerít szükségképpen sematikus gondolkodásra, az alábbiakban nyújtott egyszerű ábra segítségével megpróbáljuk keretbe foglalni a kiöregedett bűnözőkre az elállás folyamatában hatással lévő személyes feltételeket.

Nem az arányvesztés, hanem az a tudatosan kialakított cél vezetett bennünket abban, hogy az életkort, mint a bűnözés állandó variánsát, az ember

⁵⁵ Neal Shover: i.m. 104. p. 6. lábaj.

bűnöző viselkedésének dinamikus megközelítésre használjuk fel. Nem kétséges, hogy a bűnözői életmóddal foglalkozó egyre nagyobb számú kuttások is a bűnözés fő vonalaiba eső, más módon meg nem ismerhető releváns összefüggések e felismerését célozzák. Nem véletlen, hogy a korspecifikus longitudinális kriminológiai kutatások központjába egyre inkább a bűnözői életpálya kerül.

Ezek a kutatások alapvetően korspecifikus jellegük miatt sokat mondanak el nekünk egy adott ország bűnözési helyzetéről. A számba jöhető bűncselekményi kategóriák kénytelen-kelletlen leszűkítése folytán azonban nem lehet eltekinteni az egész bűnözés kor-arányos vizsgálatától sem.

JÓZSEF MOLNÁR

ENDING OF CRIMINAL CARREER

(Summary)

This paper analyses various factors of socials processes brought about by ending of long-standing criminal carreer. Concerning this subject author lines up several domestic and foreign literature. He shows special interest to approach such factor as "aging out of crime commitment". Paper points out socials conditions of complex character having arisen at the time when ex-convicts change their prison-life into normal social behaviour.